

Megjelenik minden hónap tizedikén, harmadfél nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként fametszeti ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a 30 ívből álló egész évfolyam előfizetési ára 5 forint

IX. KÖTET.

1877. MÁJUS.

93-ik FÜZET.

XIII. SASKESELYŰ ÉS KESELYŰ.

Azon kiváló tulajdonok, a melyekkel a szárnyas világ számos alakjai között a ragadozó madarak, nevezetesen az igazi sasok birnak, úgy hozzák magukkal, hogy az emberi szellem, a képzelődés, a hasonlat és jelképezés körében igen gyakran közülök választja ki tárgyait.

A röpülés méltóságteljes biztossága, mely e lényeket a szó szoros értelmében a felhők fölébe emelni képes, a testalkat erőteljes, a szem és fejnek kiválóan nemes kifejezése, emelve a csőr és károm hatalmas fegyverzete által, a támadás hatalma s az a félelem, a melylyel a gyöngébb vagy védtelen állatok e támadó orvmadarak iránt viseltetnek, már a legrégebb időktől fogva is helyet biztosítottak e lényeknek a mythosban, a hagyományban, költészetben, a heraldikában és egyebütt is.

Jupiter lábainál, mint a villámnyalábok vivője, a sas foglal helyet, mint jelképe az istenség ellenállhatatlan hatalmának, mely ölhet, de ha akarja, az élőt is (Ganymedet) felröppitheti az Olympus magasságáig. Az Augurok a sasok röptéből jósolják Róma hatalmát. Az Apocalypsis írójának, János apostolnak, sas az attribútuma, mintegy jelképe annak, hogy a látnok szelleme sasként emelkedett az idők fölébe s a sasszem élével pillantott be az idők jövőjébe is.

A honszerzők hadoszlopai előtt a sas, a turul jelzi az utat.

Róma légioi előtt sasok röpülnek. A szellem merész, magas röptét a saséhoz hasonlítjuk. A hadvezér, a győzhetetlen imperátor „sasszemmel“ uralkodik a csaták viharán és sorsán.

A költő lyráját a sas viszi a felhők magasságáig, sőt a napba nézve, a nap felé. A hol a hatalom mérhetetlensége jelképet keres, és kevesli azt, a mit a természet a sasban nyujt, ott a bizarr képzelődés toldásokhoz, módosításokhoz, túlzásokhoz folyamodik: két fejjel ruházza fel a sást, a fejeket megkoronázza, karmaiba pallost nyom, és megszületik a heraldika képtelen állatvilága, mely sasait

nemzetek, városok vagy egyes családok szerint rendszerbe foglalja és nevezi.

Az itt futólagosan elősoroltak a tulajdonképeni sasokra: az *Aquila*-nem fajaira tartoznának, mint a melyek a sas fogalmához tartozó tulajdonokkal leginkább felruháztattak.

Mindazonáltal úgy találjuk, hogy az irodalomban, jelesen a történelem hagyományos részében és a költészetben sok az olyan „sas“, a mely voltaképen nem sas, sőt hogy a sas a hangzatosság kedvéért összeházasíttatik olyanokkal, a minőkkel összeházasítani nem lehet, mint: „saskeselyű“, „súlyomsas.“

Különösen a „saskeselyű“ az, mely a magyar költészetben előszeretettel alkalmaztatik. Így péld. Arany János „Keveháza“ költeményét így kezdi:

„Mért vijjog a *saskeselyű* ?
Mért szállong a turul s ölyű
Hadintéző baljós madár
Széles Dunának partinál ?
Azér vijjog a *keselyű*,
Azér szállong turul s ölyű :
Mert holnap ilyenkor, halott
Százszerezvel fog veszni ott.“

A természetrajz rideg prózája beléakad ilyenekbe, mihelyt a ragadozók alkatát és életmódját alkalmazza mértékül.

Arany a „saskeselyűt“ és „keselyűt“ egyazon értelműnek veszi. Tekintettel a kilátásba helyezett százezernyi halottra a keselyű egészen helyén is van; a turul mint „hadintéző“ föltételesen maradhat sasnak s az ölyű is ölyűnek, a mennyiben „öldöklésre“ czéloz. De már a „saskeselyű“ ez egészen más, mert e madárnál feltétel az, hogy a „sasnak“ és a „keselyűnek“, mint különben külön fogalmaknak jellegeit magán viselje, műszóval kifejezve: hogy „átmeneti“ alak legyen. És ilyen átmeneti alak, mely a sasokat a keselyűkkel összeköti, tényleg létezik is a szakállas saskeselyű képében (*Gypaëtos barbatus* Stor), mely azonban az életmódjából folyó ritkaságnál s tartózkodásnál fogva nem lehet a költészet tárgya oly értelemben, a minőben rendszeren alkalmaztatik, mint teszi például Tolnai Lajos is Lenau „A három lovag“ című költeménye fordításában:

„Fent a három lovag felett
Három *saskeselyű* lebeg.
És osztakoznak éhesen :
Te őt, te azt, én ezt veszem.“

E „saskeselyűk“ csak dögészek, keselyűk lehetnek, a melyeknek a sasokkal semmi közük; „saskeselyűk“ pedig semmi esetre

sem lehetnek, minthogy kötve is hiszem, hogy Lenau akár „Geier-adler“, akár „Lämmergeier“, akár „Bartgeieradler“-t írt volna.

A mi azokat az orvadarakat illeti, a melyek, mint a turul vagy a Pipin, vagy akár az Augurok és légiók „sasai“ szerepelnek, nevezetesen a hadak előtt útmutatóként röpködnek, ezek a dolog természeténél fogva csak döngészek, azaz keselyűk lehettek, mert a csata, a vonulás fáradtságos volta sok teherhordó állatot tett tönkre, mely mint hulla a tovavonuló sereg útján elmaradozva, a döngészeknek bő táplálékot nyújtott.

A saskeselyűnek a sasokkal és keselyűkkel való összezavarását, még pedig némileg természetrajzi alapon, 1769-ben az „Egy jeles Vad-Kert“ című historiájában Miskolczi Gáspár adja, ki e könyvet a „Tudós és Híres Franzius Farkas, Wittébergai Sz.-Írás Magyarázó Doktor“ által latinul írt eredetiből magyarra fordította. E könyvben a nappali orvadarakat két csoportra osztja: „apróbb sasokra“ és „öreg saskeselyűkre“ de a szöveg folyamában folytonosan összekeveri. Noha az apróbb sasokról megmondja „és jóllehet a legnagyobbja is a lúdnál is nem sokkal nagyobb“, mi a sasokra talál, az „öreg saskeselyűről“ pedig kitüntetőleg felemlíti, hogy „semmi élő állatot nem öl“, mégis az „apróbb sasok“ fejezetében így is ír: „a saskeselyű az ő erejét nem vesztegeti holmi hitvány legyek s apró madárkák fogdosására, hanem sokkal öregebb állatokkal, ludakkal, nyulakkal, szarvasokkal való birkozásra tartja azt“ vagy pedig: „nagy természeti ellenkezés vagy a mint írják a sas keselyűnek tollai között és a több egyéb madarak tollai között Ugyannyira, hogyha a sasnak (sic!) tollát egyéb madaraké közé elegyítik, mindazokat kevés idő múlva megemészti“; de a hasonlatok láncolatában ismét jól különböztet, mert egészben véve a „kegyes fejedelmeket“ sasokhoz, az istenteleneket „saskeselyűkhez“ hasonlítja, mondván az előbbiekről: „És minthogy a sas az ő fészket gyakorta tisztogatja: azonképen ő nékiek is a latrokat, eretneket és lopókat ki kell tisztítani birodalmokból“; az utóbbiakról pedig: „Az istentelen fejedelmek is saskeselyűk, azaz: mert azon tisztátlan állatok, melyeknek élete istentől megtiltatott volt“ (innen azután ismét összezavarja a sassal).

Azóta sem állunk ezekkel sokkal jobban, sőt talán sokkal rosszabbul; mert a ki a napi sajtót figyelemmel kíséri, észrevehette, hogy nem régen olyan hír is végig futott rajta, mely szerint valahol a Dunamentén egy „súlyom-keselyű“ lövetett, melynek azután igen sok bámulója akadt. Ez a „súlyom-keselyű“ éppen úgy hangzik, mintha valaki egy „özjuhót“ vagy „zergeszarvast“ hirdetne.

A sas, keselyű, saskeselyű, súlyom, súlyomkeselyű, már azon

körülménynél fogva is, hogy az irodalomban gyakran előfordúlnak, megérdemlik talán, hogy lehetőleg szabatosan megalapíttassanak, úgy a mint azok alkat és életmód szerint meg is alapíthatók.

A hatalom nemes tulajdonainak jelképe csupán csak a „sas“- és a „sólyom“-nemek típusai lehetnek; tehát a sasok közül, a honiakat véve, a kőszáli sas (*Aquila fulva*), az aranyfejű sas (*Aquila chrysaetos*) és a harsogó sas (*Aquila naevia*), a sólymok közül a vándorsólyom (*Falco peregrinus*) és a kerecsen sólyom (*Falco lanarius*). A többi sas- és sólyomfajokat, mint kevésbbé föltűnőket, kihagytam.

A mondott sasok a sas fogalmához tartozó tulajdonokkal kiválóan ékeskednek: erőteljes, inkább zömök mint nyulánk testalkat; a fej és nyak keskeny, hosszú hegyes tollakkal tökéletesen borított; a csőr arányos, tövétől kezdve egyenesen indul, felső kávája pedig jóval az orrlyukakon túl hirtelenül, kampósan lehajlik; a lábak a karmokig tollasok, a karmok pedig hosszúk, éleshegyesek, sarlószerűen görbültek, tehát nem járásra, hanem megragadásra valók; a szemek mindig barnák s úgy vannak elhelyezve, hogy a fejnek bizonyos nemes és bátor kifejezést kölcsönöznek, mely még az által is növekedik, hogy nem kidülök, hanem inkább bemélyedők. Ezek a természetben kizárólag eleven, melegvérű prédával táplálkoznak s csak a legnagyobb szükség esetén vagy a fogságban nyúlnak a fris döghöz.

Legközelebbi rokonaik az említett nemes sólyomfélék, melyek általában véve kisebbek, és csőrük, szárnyaik és lábaik alkotása szerint különböznek a sasoktól. Ezeknél a csőr felső kávája már tövétől kezdve görbül s élein, a kampó mellett, fogszerű kivágásokat mutat; a szárnyak hegyesek, a lábak csak a sarkig tollasok, a karmok kiválóan erősek és éleshegyesek, az újjak izeinek alsó részén az érdes felületű bőr szemölcszerűen kidagadoz s nyilván arra való, hogy a röptében elfogott préda nyakához tökéletesen hozzásimúlva, annak megfojtását elősegítse.

Míg a sasok legfőlebb a földön futó prédát képesek megragadni, addig a valódi sólymok a leggyorsabb röptű madárral is elbánnak: felibe emelkedve szárnyaikat hirtelenül összeszeteszik s így zuhanva csapnak a prédára. E sólymoknál, például a nálunk honos vándorsólyomnál is, a szem barna, a fej inkább gömbölyű, s ez, szövetkezve a csőr merész lehajlásával, a sasokkal szemben inkább merész kifejezést kölcsönöz a sólyom fejének.

A hatalom nem nemes tulajdonának jelképei viszont csak a tulajdonképeni keselyűk lehetnek. A mi a „keselyű“-szót illeti, igaz, hogy ez csak a színre céloz, s a „kese“ vagy „kesely“ szín némely, jelesen vénebb, kopottabb tollazatú valódi sasnál is megvan, de

az is tagadhatatlan, hogy úgy, a mint az irodalom a „keselyű“ szóval általánosan él, ezt nem érti nemes tulajdonokra, a miként ezt Arany János idézett szavai is igazolják.

A keselyűk fajai, a melyek leginkább tekintetbe veendők, a barna keselyű (*Vultur cinereus*) és a fakó keselyű (*Vultur fulvus*), melyek hazánkban is élnek s mindenütt, még pedig rendesen nagyobb számban jelennek meg, a hol nagyobb állatok hullái hevernek. E keselyűfajok nagy testű, nehézkes, vaskos termetű madarak, kampos, hatalmas csőrrel, fedetlen orrlyukakkal. Főjegyük az, hogy a fej és nyak kopasz vagy pelyhes, de *sohasem tollas*; a nyak tövén, a hol az igazi tollazat kezdődik, ez gallérformára áll; lábaik szervezete is más, mert karmaik aránylag rövidek, tompahegyűek s a láb egész berendezése szilárd megállásra való.

A szem a fej nagyságához képest kicsiny; elhelyezése, környékének kopaszsága a fejnek legfeljebb a mohóság kifejezését kölcsönözi. Farkuk — ellentétben a sasokéval és solymokéval, a melyeknél a végén egyenesen vagy ívesen elvágott — ék alakú; szárnyaik, roppant terjedelműknél fogva, mely teljes kiterjesztés

mellett a 3 métert megüti, roszúl illeszkednek a testhez. Táplálékjuk kizárólagosan a dög, úgyannyira, hogy némely fajaik a legbűzhödtebbet a legnagyobb mohósággal költik el.

E madarak, bár úgy külsejök mint életmódjuk visszataszító is, röptükben sok méltóságot mutatnak; szárnyacsapás nélkül mintegy úsznak az éterben, s a szárnyak lapját alig észrevehetően rézsút állítva, egyetlen csapás nélkül keringve, csavarszerűen emelkednek fel négyezer méter magasságig, sőt meglehet azon túl is, mert rendesen eltűnnek az őket kísérő szem elől.

A mellékelt ábrák között az 1-ső a barna keselyű, a 2-ik a fakó keselyű feje és nyaka.

Az átmeneti alak, a melyet már érintettem, a szakállas sas-keselyű (*Gypaëtos barbatus*, Bartgeieradler, Lämmergeier), tagadhatatlanul egyike a legérdekesebb alakoknak,

E madár, lábainak és farkának alkotása szerint keselyű, tollas feje szerint sas, csőrének alkotása és szemállása szerint egészen sajátos; de úgy alkotásra mint életmódra nézve mindenesetre közelebb áll a sashoz mint a keselyűhöz, „saskeselyű“ elnevezése tehát igen találó. Csőrét az tünteti ki, hogy felső kávája kampós lehajlása előtt könnyedén domborodik úgy, hogy a csőr felső vonala az elfedett orrlyukak táján inkább nyerges mint egyenes; szeme igen magasán áll, környékén sötétebb tollak szemöldöszerű árnyékot vetnek, s ez, szövetkezve a csőr merész hajlásával, különösen pedig az alsó káva alól kiálló, feszes, előreirányozott serteszakállal az egész fejnek vad, merész és vállalkozó kifejezést kölcsönöz, melynek azután az életmód is megfelel. A 3-ik ábra a saskeselyű fejét és nyakát mutatja.

A szakállas saskeselyű az ó-világ legmagasabb hegylánczait lakja, hol leginkább a zergéknek s az ezekhez fogható állatoknak réme és veszedelme. Ő a hegylánczokhoz kötve van, mert ott szerzi be legkönnyebben táplálékát. Ugyanis karmainak aránylag gyenge volta, rövidege és tompasága bajossá teszi a préda meg- és elragadását s így mindenképen azon van, hogy áldozatát ügyes kerिंगessel valami szakadás szélére terelje s azután hatalmas szárnyainak csapásával a mélységbe taszítsa.

Ez azon madár, a melyről a közhiedelem azt állítja, hogy — jelesen a Svájcban — gyermekeket rabolt, mi, ha nem is épen lehetetlen, de egészen hiteles esetek által bebizonyítva nincsen.*

Életmódja úgy hozza magával, hogy a madár mindig ritka, mert csak igen nagy területről szerkezheti be táplálékát s e kerületben azután nem tűri a versenytársat. A leírt életmód és az abból folyó ritkaság szinte reautálnak arra, hogy ez a madár szolgált a „griffmadárról“ (Griphus, Vogel Greif) szóló mesék alapjául.

A tökéletesen kifejlett szakállas saskeselyű, jelesen a hím, igen tekintélyes és szép ragadozó madár. Hasa élénken rozsdasárga, felszine úgynevezett „liba-szürke“ sötétebb leheletekkel, farka és szárnyai szintén ilyen színűek s a nagy kormánytollak szárai elefántcsontfehérek, mi különösen repülés közben, sugárszerűen oszló csíkokat képez. A lábak tövig tollasok; újjai, úgy a csőr is ólmosszerűek.

A mi elterjedését illeti, bizonyos, hogy hazánkon kívül a Pyrenaeusokat, a svájci havasokat és Ázsiában a tibeti hegytömböt lakja. A Svájcban, hol a havasokon legelésző kecske- és juhnyájakra nézve, szerfelett kártékonynak bizonyult, 150 franknyi díjat fizettek fejéért, a mi csakhamar ritkává tette a szárnyas rablót.

* Az állatseregletekben mutogatott ú. n. „Lämmergeier“ mindig keselyűk. Igazi saskeselyű, ezelőtt két évvel, a kölni állatkerthen volt látható.

Hazánkban leginkább Erdély havasairól ismeretes s a lelhelyek közül biztos a Retyezát,¹⁾ a fogarasi hegyláncz,²⁾ a csiki havasokban különösen a Nagyhagymás tömbje,³⁾ az éjszaki részen pedig a Czibles és Ünökő lánczolata,⁴⁾ vagyis a hegylánczok azon szakadatlan félköre, mely az erdélyi részt délről, keletről és éjszokról övedzi. A Tátrában megvan-e? erről biztos tudomásunk nincsen. A legújabb időkben egy szép példány Erdélyben Szászsebes környékén lövetett, hol a kecskék között nagy kárt tett s egy szikla ormán tartotta úgynevezett mészárszékét.⁵⁾

Azt hiszem, hogy ezekkel némileg tisztába hoztam a sas, keselyű és saskeselyű kérdését. Soraimat úgy fejezem be, a mint megkezdtém, t. i. hasonlatokkal. Történelmünket véve Árpád és Hunyadi a sashoz, Bercsényi sólyomhoz hasonlítható, a mi pedig a keselyűket illeti, a hasonlatokért nem kell valami nagyon régi időkig visszamenni.

HERMAN OTTÓ.

¹⁾ Csató János szerint.

²⁾ Stetter F. W. szerint.

³⁾ Saját tapasztalásom.

⁴⁾ Rodna környékéről Mihalovics bányatiszt úrtól egy szép példány az erdélyi muzeumban.

⁵⁾ Az „Erdészeti Lapok“ múlt évi folyamában Pausinger József főerdő-becselő a madárnak és mészárszékének igen jó leírását közölte.

A SZERVEZETEK LEGEGYSZERŰBB ÉLETJELENSÉGEI.

WALDEYER V.,

strassburgi egyetemi tanár előadása

a német természetvizsgálók és orvosok 1876-ik évi nagygyűlésén. Hamburgban.

II.

A tünetényeknek, melyek a sejtek önálló és intensív életéről tesznek tanúságot, második sorát azok képezik, melyek a sejt-egyéneknek, a külvilág befolyásaival szemközt, fenntartására vonatkoznak. Ilyenek: *az egyének kifejlődésre való képessége, növekedése, táplálkozása és a külső, gátló és zavaró befolyások ellenében való magatartása, ellenállása.*

Minden élő lénynek, legyen az növény vagy állat, legjellegzőbb tulajdona az, hogy *kifejlődésre képes*, s hogy *kifejlődésének menete*, ha ugyan életcélját egyáltalában eléri, *határozott, tipikus*. A legjelentéktelenebb élő lény is, bizonyos kezdetleges állapottól fogva, egészen tipikus fejlődésen megy át: a fejlődés folyamata alatt a tökéletesség bizonyos fokát éri el, mely fokról ismét határozott

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.